

# MİMARİSİ VE TARİHİ YERLERİYLE KARS

## *Kars And Its Historical Architecture*

Bülent TOPBAŞLI\*, Aykut PAJO\*\*

### Özet

Doğu Anadolu bölgesinin küçük ve sakin şehirlerinden biri olan Kars geçmişten günümüze kadar bir çok savaşa tanıklık etmiştir. Bir çok devletin hakimiyetine giren şehir kültürel ve mimari açıdan büyük değişikliklere uğramıştır. Özellikle uzun bir zaman Rus işgalinde kalan şehir dönemin Rus mimari anlayışıyla yenilenmiştir. O dönem inşa edilen yapılar genellikle taşlardan yapılmış, yol ve kaldırımlar insanların rahat hareket edeceği şekilde tasarlanmıştır. Günümüzde o yılların izleri halen devam etmekte, bir çok yapıda Rus mimari izlerini görmekteyiz. Çok uzun yıllar geçmesine rağmen bir çok Rus yapısı halen şehrin önemli noktalarında varlığını sürdürmektedir. Bu tarihi yapıların uzun yıllar ayakta kalabilmesi için şehir olarak bunlara sahip çıkılması ve korunması gerekmektedir.

Bu çalışmada Kars'ın geçmişine kısaca değinilerek, geçmişten günümüze gelen tarihi yerleri Kars Kalesi, Ani Harebeleri, Kuyucuk Kuş Cenneti ve Sarıkamış Kayak Tesisi hakkında bilgi verilerek bu yerlerin gelecek nesillere aktarılması hususunda önerilerde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Kars kalesi, Kuş cenneti, Tarihi yerler

### Abstract

Kars, one of small and peaceful cities of Eastern Anatolian Region, has witnessed many wars from past to present. This city, which has been under auspices of many states, has been exposed to great changes in terms of its culture and architecture. Especially under the invasion of Russia for a very long time, the city was renovated with Russian architectural perception of the period. The buildings that were constructed in that period were generally built with stones, also roads and pavements were designed in a way that people can move in comfort. At present, traces of those years still continue to be felt, and one may find many traces of Russian architecture in many buildings. Despite the long years, many Russian buildings continue their existence at important points of the city. In order for these buildings to survive for years to come, these buildings should be taken care of and put under protection by the city itself.

In this study, upon touching on the history of Kars briefly, and providing broad information about historical places which have survived from past to present such as Kars Castle, Ani Ruins, Kuyucuk Bird Sanctuary and Sarıkamış Ski Facilities;

---

\*Öğr.Gör.; Kırklareli Üniversitesi, , [bulent.topbasli@klu.edu.tr](mailto:bulent.topbasli@klu.edu.tr)

\*\* Öğr.Gör.; Kırklareli Üniversitesi, [aykut.pajo@klu.edu.tr](mailto:aykut.pajo@klu.edu.tr)

## 2 | MİMARİSİ VE TARİHİ YERLERİYLE KARS

offers have been made about handing down of these places to the next generations.

**Keywords:** Kars Castle, Bird sanctuary, Historical places.

### 1. GİRİŞ

Kars il Türkiye'nin kuzeydoğudaki sınır şehirlerinden biri olarak bilinmektedir. Yüzyıllar boyunca bir çok savaşın yaşandığı şehir, bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bir çok kez Rus yönetimine geçen Kars ili son olarak 1877-1878 yılında Osmanlı-Rus Savaşıyla tekrar Rus hakimiyetine girmiştir şehir 1917 yılına kadar yaklaşık 40 yıl boyunca Rus yönetiminde kaldığı bilinmektedir. Kars ilinin 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra tekrar Türklerin eline geçtiği bilinmektedir. Günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin serhat şehirlerinden biri olma özelliğini sürdürmektedir.

Bir çok medeniyete ev sahipliği yapan Kars ilinde bu medeniyetlerin izlerini günümüzde görmemiz mümkün özellikle 1877-1917 yılları arasında rus himayesine giren şehir adeta baştan yapılmıştır. Bu dönemin yapıları Rus mimari anlayışıyla yeni bir biçimsellik kazanmıştır (Gündoğdu, 2007).

1877-1917 yılları arasında rus yönetiminde bulunan şehirde planlı yapılaşmaya çok büyük önem verilmiş, bu bölgedeki yerler sil baştan yapılmıştır (Kocaman, 2014).

Ruslar özellikle Kars ve çevresinde o dönemin en önemli mimarisi olan Baltık mimarisiyle yapıları inşa ettiler. Baltık mimari düzeni özellikle Kars'ta yoğunlaştı. O dönemde şehir genel olarak kale eteğinde bulunmaktaydı Ruslar bu kısmı hiç dokunmadan şehrin güney tarafına yepyeni bir şehir inşa ettiler. Şehrin buraya kurulmasında düşünülen amaç, Rusların güneye doğru ilerleyerek bölge üzerinde söz sahibi olmasıdır ( Gündoğdu, N.T, 2005).

Baltık mimari anlayışıyla yenilenen şehirde caddeler ve kaldırımlar oldukça geniş ve düzenli şekilde yapıldı, yapılar genellikle bir veya iki katlı taş binalar olarak inşa edildi. Bu mimari özellikleri ve düzenli yapıları Kars'a Anadolu'daki ilk

planlı şehir unvanını da kazandırmış oldu (Kars Sivil Mimari Örnekleri, 2005).

Bu dönemde inşa edilen yapılarda genellikle yığma yapı sistemi kullanılırken duvarlarda bazalt ve andezit taşı kullanılmıştır. Bu yapılar geleneksel Osmanlı yapı sisteminden farklı şekilde duvar kalınlıkları arttırılmış, dikdörtgen planlı olarak tasarlanmış olup giriş holünden ulaşılan ve kendi aralarında da geçişleri olan oda bölümlerine sahiptirler (Türkan ve Durak, 2016)

O dönemim Osmanlı yapı sisteminden farklı şekilde inşaa edilen şehirde özellikle taş binlarda çatı şekilleri, kapı ve pencere tipleri tamamem Rus yapı anlayışına uygun şekilde inşaa edilmiştir (Gündoğdu, 2006)

Bu dönemde inşa edilen yapıların ön cepheleri işlenmiş kesme taşlardan örülürken, diğer cephelerde ve köşelerinde ise düzgün kesme taşlar ve buna uygun harçtan yığma malzeme kullanılmıştır. Binaların baca ve çatı şekillerinde yine döneme mimari öğeler, kullanılarak yapılar inşa edilmiştir.

Bu dönem yapılarına ait başka bir özellik ise ısıtma sistemi. Bu dönemde yapılan yapılarda “peç” adı verilen bir sistem kullanılmış. Bu sistemde mekanların ısıtılması için iki katmandan oluşan duvarların aralarından peçlere bağlı boru kanalları kullanılmıştır. İhtiyaca göre yapılarda birden fazla peç kullanılabilir. Bu sistemde mekanların ısıtılması için iki katmandan oluşan duvarların aralarından peçlere bağlı boru kanalları kullanılmıştır. İhtiyaca göre yapılarda birden fazla peç kullanılabilir.

Kış aylarında soğuk gün sayısının çok fazla olması yapıların özelliklerinde etkisini göstermiştir. Yapıların iyi ışık alabilmesi için çok sayıda pencere boşluğu bırakılmış fakat pencere boyutlarının küçük olmasına dikkat edilmiştir. Kapı ve pencere elemanları çift katmandan oluşturulmuş bu sayede hava sirkülasyonu daha iyi sağlanmıştır (Türkan ve Durak, 2016)

Kars ili bulunduğu konum ve barındırdığı bir çok tarihi yapı ile günümüzde önemli bir yere sahiptir. Bu kısımda kars ilinde bulunan tarihi yerler ve bu yerlerin mimarisi hakkında bilgi vereceğiz.

### 1.1. Kars Kalesi

Saltuk beylerinden İzzettin Han tarafından XII. Yüzyılın yarılarında yapılan Kars kalesi, yüzyıllar boyunca çok şiddetli savaflara sahne olmuştur. Bir çok kez tamir görmüştür, 1877–1878 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus savaflında ve sonrasında tahribatlara uğramış.

İl merkezinin kuzeyindeki bir tepede bulunan Kars kalesi iç ve dış olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Dışkalenin çevresi 27 km. İç ve dış kalelerde 2.000'den fazla mazgal, 220 tane burç ve kule bulunmaktadır.

Kalenin dış cephe surları dönem uygun olarak kesme bazalt taştan yapılmış, kalede üç büyük kapı bulunmaktadır.

- Behram Kapısı veya Bayrampaşa kapısıdır.
- Kağızman kapısı (Ortakapı)
- Sukapısı veya Çeribaşı kapısı (batıda)

Kalenin kuzey kısmında bulunan ana giriş kapısı kale önündeki boşluk kısma açılmaktadır. Kale içerisinde taş döşemeli bir cadde bulunmaktadır, bu kısım kalenin en yüksek tepesindedir. Bu caddenin bitiminden itibaren merdivenlerle kale burcuna ulaşılmaktadır. Kars Kalesi içerisinde 12. YY 'dan kalma, Cephanelik, Askeri Koğuşlar ve bir adet Mescit yer almaktadır. Kars Kalesi şehir merkezinden bakıldığında etkileyici bir görünüme sahiptir.



Fotoğraf 1:Kars Kalesi

### 1.2.Kars Sarıkamış Kayak Tesisi

Sarıkamış ilçesi geçmişten günümüze bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış Kars il sınırları içerisinde bulunan küçük ve sakin bir ilçedir. Uzun yıllar Rus himayesinde kalan sarıkamış ilçesi 1915 hareketinde 90.000 askerimizin donarak şehit olduğu yerdir (Sevindi 1999).

Sarıkamış yüksek rakımından dolayı kış aylarının en şiddetli yaşandığı bölgelerinden birisidir. İlçede yıllık sıcaklık meteoroloji istasyonunun yaptığı ölçümlere göre yıllık sıcaklık ortalaması 3.2 °C dir. Özellikle kış aylarında sıcaklık değerleri 0 °C nin altında seyretmekte ve don olayları olmaktadır. Kış aylarının sert ve bol kar yağışlı geçmesi Sarıkamış kayak tesisinin uzun bir süre insanlara kayak yapma imkanını sağlamaktadır (Anonymous 1997).



Fotoğraf 2: Sarıkamış Kayak tesisi (10.07.2017).

## 6 | MİMARİSİ VE TARİHİ YERLERİYLE KARS

---

Sarıkarnış Kayak Merkezi dñnyada çok az bulunan sarıçam ormanları ile kaplı, yüksekliği 2200-2900 m arasında bulunur. Özellikle kış aylarında kış sporları ve kış turizmi bakımından ÷lkenin önemli tesisleri arasında yer almaktadır. Tesisde toplam uzunluğu 17 km. olan ve zorluk derecelerine göre 6 ayrı kayak ve snowboard pistinin bulunduğu iki lift yer almaktadır. Kayaęa yeni başlayanlar için birinci lift en ideal alana sahiptir. İkinci lift ise, kayak merkezinde bulunan 4 ayrı pist ile birinci lifte bağlanmaktadır. Parkur Sarı çamlarla kaplı 7 kilometrelik bir iniş mesafesine sahiptir. Sarıkarnış Cıbiltepe kayak merkezine gelecek kişiler Kars, İğdir veya Erzuruma gelerek karayolu ile Sarıkarnışa geçebilirler. Kayak merkezi Kars'a 54 km Erzurum'a ise 153 km uzaklıkta bulunmaktadır. Kars Havaalanına ise 40 dakikalık bir mesafede bulunmaktadır. <http://www.karskulturturizm.gov.tr>

Ulaşım imkanı olarak herhangi bir sıkıntı bulunmayan kayak merkezinde, toplam 482 yatak kapasiteli bir adet beş yıldızlı ve bir adet üç yıldızlı otel bulunmaktadır. Bunların dışında oteller ile öğretmen evi, orduevi gibi kamu kurumlarına ait konaklama tesisleri ile turizme hizmet vermektedir. <http://www.sarikarnis.gov.tr>).

Normal kış koşullarında yılda ortalama 4 ay kayak yapma imkanı sağlayan cıbiltepe kayak merkezin de kar kalınlığı 10 ile 120 cm arasında değişmektedir. Sarıkarnış çevresi özellikle kızaklı geziler ve kayak safari için çok uygun ortam sunmakta, snowboard sporu ise kısmen yapılabilmektedir. Sarıkarnış Kayak Merkezi Slalom, Büyük Slalom ve Süper-C kayak türlerini yapmaya elverişlidir.(Özer ve Yılmaz 2008)



Fotoğraf 2: Sarıkamış Kayak tesisi (10.07.2017).

### 1.3.Kuyucuk Kuş Cenneti

Kars ili'ne bağlı Arpaçay ilçesinde bulunan Kuyucuk gölü Doğu Anadolu bölgesinin önemli bir kuş cenneti olarak bilinmektedir. Kuş cenneti olarak anılan göl 245 hektar alana

sahiptir. Kuyucuk kuş cenneti su kuşları yaşama ortamı olarak uluslararası öneme sahip sulak alanlar hakkında sözleşme statüsü kazanmış ilk sulak alandır. Denizden yüksekliği 1.627 metre olup 13 metre derinliğe sahiptir. Kuyucuk köyü sınırlarında bulunan göl Kars il merkezine yaklaşık 41 km Arpaçay ve Akyaka ilçelerine ise yaklaşık 20 km uzaklıktadır. Hem Kars merkezden hemde iki ilçeden karayolu ile yılın 12 ayı boyunca kesintisiz ulaşım imkanına sahiptir. (Sevindi, 2013).



Fotoğraf 4. Kuyucuk Kuş Cenneti (20.08.2017).

## 8 | MİMARİSİ VE TARİHİ YERLERİYLE KARS

Kuyucuk Kuş Cenneti'nin yöreye büyük katkısı bulunmaktadır. ÖzellikleDoğal kaynakların korunması, tanıtımı ve turizme sağladığı katkı her geçen yıl artmaktadır. Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti, başlıca türler olan batağan, angut, sakarmeke, uzunbacak, karaboyunlu, dikkuyruk, sığıcık kuşları, bozkaz kuş türlerini barındırmakla özellikle soyu tükenme tehlikesi olan 2 türün de aralarında bulunduğu 211 kuş türü listede yer almaktadır. 2012'de yapılan ve halka açılan Kuyucuk Turizm Merkezi ile yöre insanlarının ve gelen ziyaretçilerin bu merkezde dinlenmesine, eğlenmesine ve kısa süreli tatil yapıp konaklamasına, bilimsel ve eğitsel amaçlı çalışmaların yapılabilmesine imkan sağlamaktadır.<http://www.neredekal.com/kuyucuk-kus-cenneti/>  
05.12.2016



Kuyucuk Kuş Cenneti (20.08.2017).

### 1.4.Anı harebeleri

Anı Harabeleri, Kars'a 40 km uzaklıkta Ermenistan sınırına yakın bir bölgede bulunmaktadır. Bir çok uygarlığın hüküm sürdüğü Anı harabeleri İpek Yolu üzerinde bulunmasından dolayı, ticari açıdan da önemli bir yere sahiptir.

Anı surlarının özelliklerine bakacak olursak çok sayıda dörtgen ve daire planlı burçla güçlendirilmiş, uzunluğu 4,5 kilometre, yüksekliği ise 8 metre civarındadır. 7 giriş kapısı bulunan Anı harabelerinin orta kapı kısmında Kükreyen bir aslan kabartması ve Şeddadilerden Menuçehr tarafından o alana yerleştirilen kitabe bulunmaktadır. Kuzey kısımda bulunan kapının



sağ tarafında iki dairesel planlı burç ile korunan Kars Kapısı, sol tarafında ise Hıdırellez Kapısı yer almaktadır. (Yiğitbaş 2014)

İslamiyet'e, Hristiyanlığa hem de diğer inançlara dair kalıntılar bulunmaktadır. Cami, kilise ve ateş tapınaklarını 100-150 metre aralıklarla görebilirsiniz. Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden biri olan Ani harabeleri üzerinde Ermeniler'in de yaşamış olduğu en eski yerleşim merkezlerinden biridir. İpek Yolu üzerindeki 100 bin civarında nüfusa sahip bir yer olan Ani, şimdi ise bir çok yeri yıkık ve hüznün hâkim olduğu bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. (Yiğitbaş 2014)

Ülkemizde mimari eserleri koruma bilinci batı ülkelerine göre çok sonra başlamıştır (Altunsoy, 2012). Ani Harabeleri'nin bir çok yeri günümüzde yıkık durumdadır, özellikle Ermenistan sınırları içindeki taş ocakları ve bu ocakların dinamitle patlatılması, geçmişte yaşanan büyük depremler Ani Harabelerini, her geçen gün daha da harap bir hale sokmuştur.

<http://bilgihanem.com/ani-harabeleri-hakkinda-bilgiler/> erişim tarihi 10.01.2017



Anı harebeleri (15.09.2017).

### Sonuç ve Öneriler

Günümüzde Kars ilinin mimari dokusuna bakıldığında halen rus dönemi yapılarının şehrin önemli yapılarında varolduğu görülmektedir. Farklı kültür ve dokuya sahip olan bu yapıların geçmişten günümüze kadar korunarak gelmesi ve gelecek nesillerde aktarılması şehrin önemli bir yönünü ortaya çıkarmaktadır. Özellikle geniş ve düzenli sokak ve caddeler bu dönemden kalan en önemli özelliktir. Fakat bu tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda çalışmalar yapılarak, yapıların sürdürülebilirliğini tehlikeye sokacak unsurları ortadan kaldırmak amacı birinci öncelik olmalıdır. Zarar görmüş olan yapıların restorasyonu yapılarak, hem bu yapıların ayakta kalması hemde şehrin turizm açısından daha iy yerlere gelmesi sağlanmalıdır.

Kuyucuk kuş cenneti, Sarıkamış kayak tesisi ve Anı harebeleri de şehrin en önemli turizm yerlerinden bir kaçını oluşturmaktadır özellikle Sarıkamış kayak tesisinin tanıtımı daha güzel şekilde yapılması durumunda kış aylarında turizm açısından hem Kars iline hemde Sarıkamış ilçesine büyük fayda sağlayabilir. Yaz aylarında ise anı harebeleri turizm açısından büyük öneme sahip durumda, fakat anı harebelerinin bakımsız olması ve her hangi bir düzenleme yapılmaması her geçen gün daha da kötüye gitmesine neden olmaktadır.

Bu olumsuz durumları ortadan kaldırmak için şehir olarak herkezin bu tarihi yerlere sahip çıkması, ve en iyi şekilde tanıtımının yapılabilmesi için, elini taşın altına koyması gerekmektedir.

### Kaynaklar

Ali Altunsoy, *Kentsel Tarihi Çevre Koruma (Kars Üzerine Bir İnceleme)*, Uludağ Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2012, s.4.

Anonymous, 1997c. Sarıkamış İlçe Meteoroloji Müdürlüğü, Uzun Yıllar Ortalama Raporları, 1997, Sarıkamış.

Gündoğdu, N.T., Batılılaşma Dönemi Kars'ın Şehir Dokusu ve Resmi Binalar, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2005

Gündoğdu, H., (2006). "Kars'ın Anıtsal Yapıları", Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, İstanbul s.195-228.

Gündoğdu, H., (2007). "XIX. Yüzyıl Kars Yapılarına Baltık Mimari Üslubunun Yansımaları". XIII. Türk Sanatları Kongresi

Michael Andrew McAdams, Sinan Kocaman, "Historic Preservation And Tourism Potential in the Kars Province of Turkey" Kafkasya Üniversiteler Birliği Uluslararası Ağrı Sosyal Bilimler Kongresi 25-27 Eylül, Bildiri Kitabı, 2014, ss. 94.

Özer, S. ve Yılmaz, H. (2008). "Kars-Sarıkamış Ormanlarının Doğa Koruma Kriterleri Yönünden İncelenmesi". Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 39 (1), 61-70.

Sevindi, C., 1999. Sarıkamış'ın Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv.Sosyal Bil. Enst., Coğrafya Anabilim Dalı. Doktora Tezi,469 s, Erzurum.

Sevindi, C. (2013). "Ekoturizm ve Kuş Gözlemciliği Açısından Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti (Arpaçay-Kars)". Türk Coğrafya Dergisi Sayı 61: 63-76, İstanbul.

Türkan, S. ve Durak, S. (2016) Kars'taki Rus dönemi (1878-1918) yapılarının çatı ve cephe özellikleri. 8. *Ulusal Çatı ve Cephe Sempozyumu 2 - 3 Haziran 2016 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı - İstanbul*

Yiğitbaş, A., (2014). Ani Harabeleri ve Fetih Camii *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Cilt:1/Sayı:4/Aralık/2014*

<http://seyahatdergisi.com/kayak-merkezleri/sarikamis-kayak-merkezi-nerede-nasil-gidilir-ve-tanitimi/attachment/sarikamis-kayak-merkezi-resimleri11> erişim tarihi 25.12.2016

<http://www.kayakmerkezleri.com.tr/sarikamis-kayak-merkezi.html> erişim tarihi 14.01.2017

## 12 | MİMARİSİ VE TARİHİ YERLERİYLE KARS

---

<http://www.fotokritik.com/arama/ani.harabeleri> erişim tarihi  
01.04.2016

Kars Sivil Mimari Örnekleri, (2005), <http://www.kenthaber.com/IIIDetay.aspx?ID=1421> (16. 7. 2007)

<http://www.karshaberler.com/haber/297684/kars-sivil-mimari-ornekleri.html> erişim tarihi 23.01.2017

<http://www.karskulturturizm.gov.tr/TR,54879/kuyucuk-kuscenneti-ve-dogal-guzellikler.html> erişim tarihi 05.12.2016

<http://www.karskulturturizm.gov.tr/TR,54878/kis-turizmi-ve-kis-sporlari.html> erişim tarihi 20.08.2017

<http://kafkaskentikars.blogcu.com/kars-kalesinin-tarihcesi/2999662>  
07.01.2017